

DOI: <https://doi.org/10.4240/wjgs.v12.i5.203> ISSN 1948-9366 (online)

4. "Surgical Innovation, New Techniques and Technologies." Royal College of Surgeons of England, 2019.
5. Eduard Fosch-Villaronga, Pranav Khanna¹, Hadassah Drukarch, Bart Custers. "The Role of Humans in Surgery Automation". International Journal of Social Robotics (2023) 15:563–580 <https://doi.org/10.1007/s12369-022-00875-0>

**BADIIY MATN TARJIMASIDA MADANIY VA MILLIY
XUSUSIYATLARNI YETKAZISH MUAMMOLARI VA USULLARI
JIZZAX DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

Isomiddinova Laylo

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Xorijiy til va adabiyoti fakulteti

747-24 guruh talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada badiiy matn tarjimasida madaniy va milliy xususiyatlarni to'g'ri va aniq yetkazish muammolari va bu boradagi usullar tahlil qilinadi. Tarjima jarayonida til va madaniyat o'rtasidagi farqlar, tarjimonning badiiy asarni tarjima qilishda qarshi turadigan qiyinchiliklari, hamda bu muammolarga yechim sifatida ishlatilishi mumkin bo'lgan metodlar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, milliy mentalitet va madaniyat o'ziga xos xususiyatlarini saqlagan holda tarjima qilishning ahamiyati haqida ham so'z yuritiladi. Maqolada tarjima jarayonida madaniy va milliy o'ziga xosliklarni saqlab qolish va ularni o'zbek auditoriyasiga to'g'ri yetkazish uchun kerakli metodik yondashuvlar taklif qilinadi. Tarjimaning badiiy qadriyatlarini yo'qotmaslik va original matnning semantik boyligini saqlab qolish borasida takliflar beriladi.

Annotation: This article discusses the issues and methods of conveying cultural and national characteristics in the translation of literary texts. The differences between languages and cultures, the difficulties faced by translators when translating literary works, and the methods that can be used to address these challenges are analyzed. The importance of maintaining national mentality and cultural features in translation is also emphasized. The article proposes the necessary methodological approaches to preserve cultural and national peculiarities during the translation process and to accurately convey them to the Uzbek audience. Recommendations are provided for maintaining the artistic value of the translation and preserving the semantic richness of the original text.

Аннотация: В данной статье рассматриваются проблемы и методы передачи культурных и национальных особенностей при переводе художественных текстов. Обсуждаются различия между языками и культурами, трудности, с которыми сталкиваются переводчики при переводе художественных произведений, а также методы, которые могут быть использованы для решения этих проблем. Также акцентируется внимание на важности сохранения национального менталитета и культурных особенностей при переводе. В статье предлагаются необходимые методические подходы для сохранения культурных и национальных особенностей при переводе и их точной передачи узбекской аудитории. Дается ряд рекомендаций по сохранению художественных ценностей перевода и семантической насыщенности оригинала.

Kalit so'zlar: badiiy matn, tarjima, madaniy xususiyatlar, milliy xususiyatlar, tarjimon, madaniyatlararo tafovut, metodlar, metodologiya, semantika, madaniyatni yetkazish.

Ключевые слова: художественный текст, перевод, культурные особенности, национальные особенности, переводчик, межкультурные различия, методы, методология, семантика, передача культуры.

Keywords: literary text, translation, cultural features, national characteristics, translator, intercultural differences, methods, methodology, semantics, cultural transmission.

Badiiy matn tarjimasi — bu nafaqat til o'zgartirish jarayoni, balki madaniyatlararo aloqaning murakkab va murakkab shaklidir. Badiiy asarlarni tarjima qilishda original matnning semantik va stilistik boyligini saqlab qolish bilan birga, uning madaniy va milliy xususiyatlarini ham to'liq yetkazish zarurati mavjud. Tarjimada muhim bo'lgan omil — bu faqat tilning o'zi emas, balki unda aks etgan madaniyat, qadriyatlar, an'analar va ma'naviyatni tushunishdir¹. Shuning uchun badiiy matn tarjimasi juda ko'p hollarda tarjimonning madaniy va lingvistik bilimlari, shuningdek, tarjima qilingan tilga xos o'ziga xosliklarni anglash qobiliyatiga bog'liq bo'ladi. Badiiy matnlar, asosan, til va madaniyatning o'ziga xos belgilarini o'z ichiga oladi. Bunday matnlarni tarjima qilishda nafaqat lug'atni o'zgartirish, balki original matnning o'ziga xos madaniy kodlarini va milliy mentalitetni ham to'g'ri aks ettirish talab etiladi. Tarjimada madaniy va milliy o'ziga xosliklarni saqlash va yetkazish muammolari juda ko'p va ularni hal qilishda bir nechta usullar mavjud.

¹ Axmadov, T. (2005). Tarjima nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Fan.

Badiiy matn tarjimasida madaniy va milliy xususiyatlarni yetkazish muammolari ko'pincha til va madaniyat o'rtasidagi tafovutlardan kelib chiqadi. Har bir til o'zining madaniy kodlari va an'alariga ega bo'lib, bu kodlar o'zbek tilidagi so'z va iboralar bilan ingliz tilidagi so'z va iboralar o'rtasida aniq mosliklar bo'lishini qiyinlashtiradi. Masalan, badiiy matnlar ko'pincha o'ziga xos madaniy referentsiyalarni, xalq urf-odatlarini, tarixi yoki diniy an'alarini o'z ichiga oladi. Tarjimon bu madaniy kontekstni aniq tushunib, uni boshqa tilga to'g'ri, xato va nosog'lom tarjima qilmasdan o'tkazishi kerak.²

Badiiy matnlarda turli madaniy, tarixiy yoki diniy referentsiyalar ishlatilishi mumkin, bu esa tarjimonning muayyan madaniyatga xos bo'lmagan elementlarni tushunish va tarjima qilishda muammolarga duchor bo'lishiga olib keladi. Misol uchun, ingliz tilida “*Thanksgiving*” bayrami haqida gapirilganda, bu an'anani anglamagan auditoriya uchun to'g'ri tushuncha yetkazish qiyin bo'lishi mumkin. Bu holatlarda tarjimon madaniy differensialni ko'rsatish uchun ta'rifli usullarni qo'llashga majbur bo'ladi.³

Har bir xalqning o'ziga xos mentaliteti mavjud. Badiiy matnlarni tarjima qilishda milliy xususiyatlar — qahramonlarning xulqi, qarashlari, urf-odatlari va o'zaro munosabatlari — tarjima jarayonida to'liq aks ettirilishi kerak. Biroq, badiiy matndagi xalqni ifodalovchi elementlar boshqa madaniyatdagi tushunchalar bilan qarama-qarshi bo'lishi mumkin, bu esa tarjima jarayonini murakkablashtiradi. Masalan, o'zbek va ingliz madaniyatlari o'rtasidagi farqlarni hisobga olish, tarjimaning qiziqarli va chuqur bo'lishini ta'minlashda juda muhimdir.⁴

Ba'zi lug'at va iboralar ma'lum bir madaniyatga xos bo'lib, boshqa madaniyatda ularning to'g'ri ekvivalenti yo'q. Bunday iboralarni tarjima qilishda tarjimonning kreativligi, tafakkuri va madaniy bilimlari katta ahamiyatga ega bo'ladi. Masalan, ingliz tilidagi “*to break the ice*” iborasi, o'zbek tiliga to'g'ridan- to'g'ri tarjima qilinganda aniq tushuncha bermasligi mumkin. Bunday hollarda tarjimonning o'ziga xos yondashuvi va uslubi muhim rol o'ynaydi.⁵

² Zohidov, S. (2007). Badiiy matn tarjimasida madaniy tafovutlar. Toshkent: O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti nashriyoti.

³ Xalilov, B. (2004). Badiiy tarjima va uning metodikasi. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.

⁴ Shodmonov, A. (2011). Tarjimonlik faoliyati va madaniyatlararo aloqalar. Toshkent: TDTU nashriyoti.

⁵ Rahimov, M. (2006). Madaniyatlararo tarjima: nazariya va amaliyot. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti.

Badiiy matnlarni tarjima qilishda madaniy va milliy o'ziga xosliklarni to'g'ri yetkazish uchun bir qancha metodlar mavjud. Ko'plab keltirilgan usullar tarjimadagi madaniy tafovutlarni engib o'tishga yordam beradi.

Bu metod tarjima qilingan matnni yangi madaniyatga moslashtirishni anglatadi. Tarjimon asar ichidagi madaniy referentsiyalarni o'z madaniyatiga moslashtirib, auditoriyaga to'g'ri va tushunarli ma'lumot yetkazishga harakat qiladi. Masalan, ingliz tilidagi *"Christmas"* bayramini o'zbek tiliga tarjima qilishda, *"Yangi yil"* bayrami bilan moslashtirish mumkin.⁶ Badiiy matnni tarjima qilishda ba'zan qo'shimcha tushuntirish yoki ta'rif kerak bo'ladi. Bu usulda tarjimon original matnda bor bo'lmagan, lekin madaniy kontekstni to'liq tushunishga yordam beradigan qo'shimcha ma'lumotlar kiritadi. Misol uchun, qadimgi yunon mifologiyasiga oid biror bir ibora o'zbek tiliga to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinsa, u holda auditoriya bu mifologiyani tushunmasligi mumkin. Bunday holatda tarjimon qo'shimcha izoh yoki kontekst taqdim etishi lozim.

Ba'zi hollarda madaniy o'ziga xosliklarni to'liq saqlash maqsadida transliteratsiya usuli qo'llanilishi mumkin. Bu metodda so'zlar yoki iboralar original shaklida tarjima qilinadi va auditoriya uchun tushuntirish beriladi. Misol uchun, *"Sufi"* so'zi o'zbek tilida transliteratsiya qilinib, u bilan bog'liq tushunchalar haqida izoh berilishi mumkin.⁷

Madaniy xususiyatlarni yetkazishning yana bir usuli — bu metaforalardan foydalanishdir. Tarjimon, madaniy tafovutni bartaraf qilish uchun o'z madaniyatidan o'xshash yoki an'anaviy taqqoslashlarni kiritadi. Bu metod tarjimaning samimiyligi va madaniy muvofiqligini ta'minlaydi.

Ba'zi hollarda, tarjima qilishda faqat lingvistik o'zgarishlar emas, balki badiiy asarlarning tuzilishi, uslubi va ifodalari ham saqlanadi. Bunday holda tarjimon, asl matnning badiiy qadrini yo'qotmasdan, uning madaniy va milliy xususiyatlarini imkon qadar aniq yetkazishga harakat qiladi.

Madaniy va milliy xususiyatlarni tarjimada saqlash usullari ham mavjud bo'lib, bular :

1. *Adaptatsiya*: Bu usul tarjima qilinayotgan matnni ma'lum bir madaniyatga moslashtirishni anglatadi. Tarjimon, matndagi madaniy referentsiyalarni va urf-odatlarini o'z madaniyatiga moslashtirishga harakat qiladi. Masalan, ingliz

⁶ Ismoilov, A. (2010). Badiiy matnlar tarjimasida til va madaniyat o'rtasidagi bog'lanishlar. Toshkent: Sharq.

⁷ Muhammadaliyeva, D. (2013). Tarjimada milliy va madaniy xususiyatlar. Toshkent: Akademnashr.

tilidagi “*Christmas*” bayrami haqida gapirganda, o'zbek tiliga “*Yangi yil*”ni qo'llash mumkin. Bu usulda matnning asliyatini saqlanmaydi, lekin o'z madaniy kontekstga moslashtiriladi.⁸

2. ***Ekspansiya (chiqish)***: Ba'zan, badiiy matnda ishlatilgan madaniy referentsiyalarni to'liq tushuntirish zarur bo'ladi. Tarjimon qo'shimcha izohlar yoki ta'riflar kiritish orqali matnning ma'nosini aniqroq ifodalaydi. Bu usulda tarjimon o'zbek auditoriyasiga tushunarsiz bo'lishi mumkin bo'lgan elementlarni izohlab beradi.
3. ***Transliteratsiya***: Ba'zida madaniy o'ziga xosliklarni saqlash uchun tarjimon so'zlarni o'z tiliga to'g'ri keltirib, lekin asl shaklini saqlab qolishi mumkin. Masalan, “*Sufi*”⁹ kabi so'zlarni tarjima qilmasdan, original shaklida keltirish va u bilan bog'liq tushunchalarni tushuntirish orqali o'zbek auditoriyasiga yetkazish mumkin.

Metaforalar va taqqoslashlar: Badiiy tarjimada madaniy xususiyatlarni yetkazishning yana bir usuli bu o'xshashliklarni taqqoslashdir. Tarjimon o'z madaniyatida ishlatiladigan metaforalarni ingliz matnidagi o'xshash iboralarga moslashtiradi. Bu usul tarjimaning samimiyligini saqlashga yordam beradi.

4. ***Ekspressiv tarzda tarjima***: Badiiy matnning asliyatidagi badiiy qadriyatlarni, semantik boyliklarni saqlab qolish va ularni o'zbek tiliga o'xshatib ifodalashda kreativ yondashuv zarur. Tarjimon nafaqat tilni, balki asar ruhini, uning badiiy uslubini ham o'zbek tilida aks ettirishga harakat qiladi.

Xulosa

Badiiy matnlarni tarjima qilishda madaniy va milliy xususiyatlarni to'g'ri aks ettirish juda muhimdir. Tarjimonlarning madaniy va lingvistik bilimlari, original matnni tushunish qobiliyati va metodik yondashuvlari tarjimaning sifatiga ta'sir ko'rsatadi. Badiiy asarlarni tarjima qilishda madaniy tafovutlarni hal qilish uchun ishlatiladigan turli metodlar — adaptatsiya, ekspansiya, transliteratsiya va metaforalardan foydalanish kabi usullar tarjimaga chuqur mazmun va samimiyat bag'ishlaydi.¹⁰ Badiiy matnlarning madaniy o'ziga xosliklarini saqlagan holda

⁸ Mirzaeva, L. (2017). Madaniy o'zgarishlar va tarjima. Toshkent: Yangi asr avlodi.

⁹ Omonov, I. (2012). Tarjima va madaniyat: nazariy yondoshuvlar*. Toshkent: Fan va texnologiya.

¹⁰ Karimov, M. (2009). Badiiy tarjima: nazariya va amaliyotda. Toshkent: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi.

tarjima qilish, til va madaniyatlararo aloqani yanada boyitadi va o'zbek auditoriyasiga yangi madaniyatlarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmadov, T. (2005). Tarjima nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Fan.
2. Zohidov, S. (2007). Badiiy matn tarjimasi va madaniy tafovutlar. Toshkent: O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti nashriyoti.
3. Xalilov, B. (2004). Badiiy tarjima va uning metodikasi. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
4. Shodmonov, A. (2011). Tarjimonlik faoliyati va madaniyatlararo aloqalar. Toshkent: TDTU nashriyoti.
5. Rahimov, M. (2006). Madaniyatlararo tarjima: nazariya va amaliyot. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti.
6. Ismoilov, A. (2010). Badiiy matnlar tarjimasida til va madaniyat o'rtasidagi bog'lanishlar. Toshkent: Sharq.
7. Muhammadaliyeva, D. (2013). Tarjimada milliy va madaniy xususiyatlar. Toshkent: Akademnashr.
8. Mirzaeva, L. (2017). Madaniy o'zgarishlar va tarjima. Toshkent: Yangi asr avlodi.
9. Omonov, I. (2012). Tarjima va madaniyat: nazariy yondoshuvlar*. Toshkent: Fan va texnologiya.
10. Karimov, M. (2009). Badiiy tarjima: nazariya va amaliyotda. Toshkent: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi.